

I NAJAVA: Niz emisija kojima pokušavamo povijesno sagledati kolonijalni otpor triju koloniziranih kontinenata nastavljamo tekstom Roberta Younga o Mau i kineskoj revoluciji u prijevodu Zdenke Ungar.

II 1. Mao i Kineska revolucija

S problemima Kominterne, trikontinentalni antikolonijalni pokreti postali su disparatni i politički manje djelotvorni u internacionalnom smislu, čak i onda kada su se borbe nastavljale voditi na lokalnoj razini. Ta se situacija dramatično promijenila s trijumfom Mao Zedonga nad vojskom Čang Kai-šeka 1949. Prvi put se zbila socijalistička revolucija izvan zapadnih zemalja (budući da se Rusija može smatrati europeiziranom pograničnom zemljom između Istoka i Zapada). Naravno, Kinu nikad nisu formalno kolonizirali Europljani i Sjedinjene Američke Države, a nisu je potpuno kolonizirali ni japanski zavojevači (unatoč tome što su postigli mnogo vojnih uspjeha, nikad nisu uspjeli okupirati čitavu zemlju). No bez obzira na to, njezin je polukolonijalni položaj u praksi značio da je Maova pobjeda djelovala kao inspiracija i političkim aktivistima u koloniziranim zemljama i onima u drugim polukolonijama, osobito u Latinskoj Americi. Maova revolucija je bila antiimperijalistička više nego li antikolonijalistička, u tom smislu što se prvo borila protiv osvajačke vojske carskoga Japana, a zatim protiv snaga zemljoposjedničke klase i buržoaskih

nacionalista koje su podržavale Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija. Ta činjenica je dominirala i Maovim idejama i njegovom retorikom i on ju je dijelio s drugim trikontinentalnim revolucionarima, poput Il-song Kima, Ho Chi Minha i Che Guevare, ili ju je njima prenosio u situacijama koje se mogu usporediti s kineskom. Kineska revolucija bila je vrlo važna i zbog toga što je pokazala da u polukolonijama Kine i Južne Amerike nacionalizam može predstavljati istodobno reakcionarne i oslobodilačke snage, i da je nastavak revolucije nužan ako je političku suverenost trebala pratiti društvena i individualna emancipacija. Mao je razvio radikalno prevrednovanje odnosa nacionalnog oslobođenja prema društveno-ekonomskom oslobođenju i naglasio potrebu da se Marxova načela prilagode specifičnosti lokalnih uvjeta, osobito u odnosu na ulogu seljaštva i agrarno pitanje. Maovo opredjeljenje za seljačko pitanje a protiv zemljoposjednika bilo je popraćeno revizijom komunističke politike koja će preobraziti revolucionarni potencijal agrarnih društava na sva tri kontinenta. U tome je smislu Mao predstavljao za mnoge i primjer i mogućnost trikontinentalne revolucije pod vlastitim uvjetima. Nakon Maoa oslobodilački pokreti u Aziji, Africi i Americi postajali su sve skloniji da se identificiraju sa seljaštvom više nego s urbanim proletarijatom i da se predstavljaju kao seljačke revolucije. Komunističko opredjeljenje za urbani proletarijat kao jedinu naprednu revolucionarnu snagu neprestano je ometalo njegov politički uspjeh u predominantno ruralnim trikontinentalnim društvima.

Nakon desetkovanja Komunističke partije 1927. godine i Dugoga marša koji je zatim uslijedio, Mao je preuzeo vodstvo

partije i oslanjajući se uglavnom na gerilsku taktiku poveo ju je u usiljeni savez s Kuomintangom protiv Japanaca. Uvijek puni međusobnoga nepovjerenja, nakon što su Sjedinjene Američke Države porazile Japan Komunistička partija i Kuomintang nastavili su ratovati među sobom. U vrijeme Kineske revolucije 1911. Mao je imao osamnaest godina. Zašavši u odraslu dob, Mao je cijeli svoj život proveo u ratnome stanju: rat s Japancima, rat sa Kuomintangom, koji nije sasvim poražen nego je evakuiran na Taiwan i indirektni rat s Amerikancima, koji su podržavali Kuomintang, s Južnom Korejom (Maov je sin poginuo 1950. godine u Korejskome ratu) i različitim marionetskim režimima u Južnom Vijetnamu, gdje su Amerikanci poraženi samo godinu dana prije Maove smrti. Stoga se većina Maovih "Sabranih radova" u pet svezaka bavi tim ratovima. Njegovo iskustvo života u ratu, ratu u Kini, za kojim je slijedio rat u zemljama na kineskim granicama, imat će dubok utjecaj na njegovo razmišljanje, koje je uvijek djelovalo na osnovi temeljnoga scenarija antagonističkih borbenih linija povučениh između suprotstavljenih sila, bilo unutarnjih protiv vanjskih, bilo unutarnjih protiv unutarnjih.

U Moskvi ni Staljin ni Trocki nisu mogli shvatiti radikalnu podjelu u kineskome društvu između gradova, s malim urbanim proletarijatom, i sela kojim je još vladala moćna zemljoposjednička klasa koja je imala apsolutnu moć nad siromašnim seljaštvom - toliko je duboko ukorijenjena ta razlika da i danas, unatoč pedeset godina komunizma, duboka dihotomija u kineskome društvu između sela i grada i dalje prevladava u Kini (usprkos Maovih tvrdnji da će biti uništena u komunističkom društvu).¹² U Maovo je

¹² Mao, 1965., I: 23

doba ta podjela čak i pojednostavljivala kompleksnu heterogenost društvene strukture u kineskome društvu, koje je također imalo svoju poduzetničku buržoaziju, vojsku birokrata, intelektualaca, profesionalnih vojnika, bandita i siromašnih seljaka bezemljaša, a svi su oni bili podložni autoritetu klanovskoga sistema te lokalnim i državnim oblicima političke moći. U takvoj situaciji Mao je shvatio da u Kini ruralno seljaštvo, a ne urbani proletarijat, konstituira fundamentalnu revolucionarnu snagu i bazu moći. Maovo skretanje od Kominterninog nastojanja da nametne klasične marksističke kategorije trikontinentalnim društvima pojavilo se već u njegovu "Izveštaju o istraživanju seljačkog pokreta u Hunanu".¹³ Kominternu je shvaćala važnu snagu seljaštva i smatrala je da ga je važno mobilizirati: sam Lenjin je 1920. tvrdio da su "seljački" sovjeti, sovjeti eksploatiranih, oružje koje se može rabiti, ne samo u kapitalističkim zemljama, nego i u zemljama u kojima vladaju prekapitalistički odnosi... među kojima su i zaostale i kolonijalne zemlje".¹⁴ No, seljaci sami po sebi nikada nisu smatrani potencijalnom prethodnicom revolucije pa se pretpostavljalo da nikada ne bi mogli voditi rat ili pobijediti u ratu u miješanoj ekonomiji ruralnoga seljačkog i sofisticiranoga industrijaliziranog urbanog društva koje se činilo nalik na onakvo društvo kakvo je postojalo u Rusiji 1917. To je bio razlog zbog kojega je Kominternu uvijek stavljala težište na ulogu partije i urbanoga proletarijata. Međutim, situacija u Kini bila je posve različita zbog japanske invazije i moćne uloge koju su igrali nacionalistički kuomintangovski vođi, čiju je vojsku pomogla obučiti sama Kominternu. U svom odbačenom "Izveštaju o istraživanju

¹³ ibid.

¹⁴ Lenjin, 1968.

seljačkog pokreta u Hunanu" Mao je izvijestio o široko rasprostranjenim spontanim seljačkim organizacijama koje su se osnivale da bi se borile protiv primarne tiranije na selu, tiranije zemljoposjednika. Kuomintang je osudio te organizacije koje su izrasle iz najsiromašnijih slojeva seljaka kao "pokret rulje". Mao je taj pokret objasnio na sljedeći način:

"Ukratko, svi oni koje je plemstvo preziralo, oni koje je zgazilo u prašinu, ljudi koji nemaju svoje mjesto u društvu, ljudi koji nemaju pravo da govore, sada su smiono podigli glave. Nisu samo podigli glave, nego i uzeli moć u svoje ruke. Oni sada vode komunalna seljačka udruženja (barem na najnižim razinama) i pretvorili su ih u nešto snažno i moćno."¹⁵

Ta "rulja", ti bijedni, potlačeni ljudi, tvrdio je Mao, imali su stvarnu moć da izvedu revolucionarne promjene u Kini, i upravo su oni bili u prvim redovima revolucionarne promjene u zbacivanju snaga feudalizma; prema tome, oni su bili najspremniji da se odazovu na poziv vodstva Komunističke partije koje vjeruje u njihov pokret i cijeni njihova brojna dostignuća (Mao ih je nabrojio četrnaest). Nakon debakla Kominternine politike koji je uslijedio, Mao je nastavio vezati Komunističku partiju uz seljačke mase u svojoj borbi protiv Japanaca i Kuomintanga. Mao nikada nije izgubio svoju temeljnu vjeru u snagu i vrijednost seljaštva: on je bio taj koji ih je prestao promatrati kao problem, kao grupaciju koju je trebalo politizirati za naprednu politiku, kao što su ih vidjeli boljševici, već ih je naprotiv prepoznavao kao moćnu, radikalnu

¹⁵ Mao, 1965.

političku snagu. Taj pomak prema seljaštvu dobio je neposredan odaziv u svim kolonijalnim i zavisnim neindustrijaliziranim zemljama u kojima su se revolucionarni modeli koji su se zasnivali na postojanju industrijskog proletarijata rijetko kad mogli primijeniti.

I 2. Maova proturječnost

Mao je također modificirao marksističku teoriju u populističkom, kineskom pravcu. To se najbolje vidi u njegova dva eseja o proturječnosti iz 1937. i 1957. godine¹⁶ u kojima on, prema Althusseru, daje i najpotpuniji prikaz specifičnosti marksističke dijalektike.¹⁷ Kod Maoa, dijalektika se teoretizira kao neravnopravna proturječnost unutarnjih antagonističkih sila koje uzrokuju promjenu: "vanjski uzroci su uvjet da nastupi promjena a unutarnji uzroci su temelj promjene... vanjski uzroci postaju djelatni putem unutarnjih uzroka". On to objašnjava uz pomoć primjera Ruske revolucije:

"Oktobarska socijalistička revolucija uvela je novu epohu u svjetsku povijest baš kao i u rusku povijest. Ona je utjecala na unutarnje promjene u drugim zemljama svijeta, pa tako, i to na osobito dubok način, i na unutarnje promjene u Kini. Te su

¹⁶ Mao, 1965.

¹⁷ Althusser, 1977.

promjene, međutim, provedene prema unutarnjim zakonima razvoja tih zemalja, pa tako i Kine."¹⁸

U skladu s tim postavljanjem težišta na poticanje promjene uz pomoć unutarnjih sila, Mao je isticao ulogu subjektivnih i objektivnih sila u povijesti, što je bila bitna revizija klasične marksističke teorije koja je otvorila vrata ideji novoga neindividualističkog humanizma u trikontinentalnom socijalizmu koje su razvili Fanon i Che Guevara - i poslužila kao osnov Althusserovom eseju o "proturječnosti i preodređenosti."¹⁹ Mao je bio taj koji je prvi iznio radikalni dokaz o moći elemenata nadgradnje u društvu da mijenjaju bazu:

"U određenim uvjetima se aspekti poput proizvodnih odnosa, teorije i nadgradnje manifestiraju u glavnoj i odlučujućoj ulozi... Stvaranje i zagovaranje revolucionarne teorije igra glavnu i odlučujuću ulogu u onim vremenima o kojima je Lenjin rekao: "Bez revolucionarne teorije nema revolucionarnog pokreta..." Kada nadgradnja (politika, kultura, i tako dalje) opstruira razvoj ekonomske baze, političke i kulturne promjene postaju primarne i odlučujuće."²⁰

Maov argument tako radi u oba pravca. Ne radi se samo o tome da on jednostavno iznosi tvrdnju o važnosti kulturnih činilaca u donošenju promjene: on sugerira i to da kulturni i politički činioци mogu pomoći u opstruiranju promjene pa zato sami zahtijevaju

¹⁸ Mao, 1965.

¹⁹ Althusser, 1977.

izbijanje kulturne revolucije koja će biti usmjerena protiv njih. To radikalno teoretsko preusmjerenje zasnivalo se na Maovoj vjeri u djelovanje i moć masa i u kulturnu i političku inteligenciju seljaštva. Nasuprot Staljinu, Mao je vjerovao u spontanost masa, naglašavao njihovu sposobnost da preobrazu svoju slabost u snagu, i dokazivao da seljaci imaju znanja koja su nedostupna intelektualcima.²¹ Njegova teorija o "liniji mase" predstavljala je proširenje njegova temeljnoga uvjerenja u nužnost da se inkorporira participacija naroda u politički proces.²² Istodobno, kod "linije mase" radilo se o dopiranju do masa, njihovoj mobilizaciji, prevođenju partijskih ideja u akcije masa i partijskoj prijemljivosti na korist naroda. To težište na aktivnoj participaciji naroda bilo je osobito privlačno u kontekstu ruskog zapadanja u birokraciju i partijske elite udaljene od tegoba svakodnevnoga života. Jedan od najrevolucionarnijih aspekata kod Maoa, koji je još podložan reakcionarnom odbacivanju, bila je njegova vjera u kulturu običnih ljudi.

Iza te afirmacije uloge običnih ljudi, osobito seljaštva, krila se Maova svijest da pobjeda komunizma sama po sebi nije uzrokovala da odjednom nestanu podjele koje su tako žestoko djelovale u Kini još od 1911. Potreba za kovanjem saveza s potencijalnim neprijateljima protiv zajedničkog neprijatelja potaknula ga je da razvije nijansiraniji odnos prema djelovanju dijalektike u društvu, nego što je to jednostavna klasna podjela. Prema Maovom mišljenju nije se jednostavno radilo o tome da se

²⁰ Mao, 1965.

²¹ Mao, 1965.

locira proturječnost u kineskom društvu, nego o tome da se izoliraju primarne proturječnosti među mnogim elementima u bilo kojem strateškom trenutku. Mao je vidio proturječnosti u društvu kao po sebi neravnopravne, i stoga je sama primarna proturječnost mogla pokazivati primarne i sporedne aspekte. Zato se i na političkim i vojnim razinama radilo o pitanju određivanja taktike i strategije u kompleksnom okolišu. Maova analiza situacije u Kini otišla je puno dalje od izravnih zapadnjačkih koncepata klasnoga rata, i u teorijskom smislu mnogo se više približila heterogenoj raznolikosti postkolonijalnih društava. 1930. godine Mao je identificirao imperijalizam kao primarnu proturječnost u Kini, uz sekundarne proturječnosti poput one između feudalizma i narodnih snaga seljaštva. Do 1950. smatrao je da primarna proturječnost leži u samom kineskom narodu. U svom važnom govoru iz 1957. "O pravilnom postupanju s proturječnostima u narodu", Mao je priznao da "klasna borba nipošto nije završena" i držao je da razni antagonizmi još djeluju u kineskom društvu. Nastojao je razlikovati između otvorenih kontrarevolucionara, za koje je smatrao da ih se mora potisnuti, i politike razlika među različitim skupinama, kao što su to radnička klasa, seljaštvo, industrijalci i gospodarstvenici, intelektualci i nacionalne manjine. Mao je zastupao stajalište da se ne smije nametati partijska linija koja guši kritiku, dokazujući da je marksistička misao dovoljno snažna i da će se u slobodnom okolišu diskusije dalje razvijati "kroz borbu". Mao je zagovarao tolerantnost prema heterogenosti iz koje će proizaći istinitost marksističkih ideja i svi će je priznati. Zbog tog je razloga smatrao i da se "različiti oblici i stilovi u umjetnosti trebaju slobodno razvijati i da se škole u znanosti

²² Mao, 1965.

trebaju slobodno međusobno natjecati". Parole ("Neka cvate stotinu cvjetova, neka se nadmeće stotinu škola misli") i ("Dugoročna koegzistencija i međusobno nadziranje") izraz su Maova pokušaja da preformulira lenjinistički demokratski centralizam "u svjetlu specifičnih kineskih uvjeta".²³ No te su ideje kasnije u Kini više ~~što su~~ kršili nego li slijedili: u praksi je državi i lokalnim političkim aktivistima bilo teško razlučiti između kontrarevolucionarnosti i neantagonističnoga neslaganja, osobito u sučeljavanju s otporom politici kolektivizacije i sličnim mjerama.

1) 3. Kulturna revolucija

"Vjeruj masama, osloni se na njih i poštuju njihovu inicijativu." Maovo vjerovanje u seljačku mudrost hranilo je njegovu kampanju protiv kontinuirane kontrarevolucionarne građanske kulture i birokratskih sistema u Kini. Njegovo inzistiranje na tome da reakcionarne snage preživljavaju promjene u ekonomskoj bazi i da im se mora suprotstavljati uz pomoć daljnje nadgrađujuće revolucije razvilo se, s Lin Piaom, tijekom borbi za vlast u Kulturnoj revoluciji 1966. i 1968. Kulturna revolucija ostvarila je Maovu radikalnu reviziju predodžbi

²³ Mao, 1965.

ortodoksnoga marksizma koji je držao da će promjena u ekonomskoj bazi preobraziti kulturnu nadgradnju: "Cilj velike proleterske kulturne revolucije jest da revolucionizira narodnu ideologiju i kao rezultat toga postigne veće, brže, bolje i ekonomičnije rezultate na svim poljima rada".²⁴ Mao se uvijek bavio problemom kako dolazi do pojave da se društvena praksa i ideologija nastavljaju unatoč prelasku na socijalizam i iz toga proizlazećeg preobražaja ekonomske baze. Imao je prilično realističan stav prema kontinuitetu proturevolucionarnih snaga u društvenome tkivu. Premda je bila i proizvod borbe za vlast u kineskom vodstvu, Kulturna revolucija je signalizirala potrebu za drugom revolucijom koja će transformirati tkivo društva - to je bila koncepcija koju su aktivisti na Zapadu i drugdje smatrali privlačnom. Ona je također navela teoretičare poput Althussera da redefiniraju ideologiju (što je dovelo do Althusserove glasovite problematične identifikacije ideologije kao vječne kategorije), i da razmatraju načine na koje institucije i drugi elementi društvenoga tkiva djeluju kao snage koje se odupiru promjeni.²⁵ Maoistička teorija stekla je velik utjecaj među radikalnim lijevim intelektualcima tijekom 60-ih godina dvadesetoga stoljeća i osobito su je obilježili radovi Althussera i pariške grupe "Tel Quel" (Barthes, Kristeva, Sollers, Derrida), čiji se ikonoklastični radovi smatraju obilježjem prijelaza iz strukturalizma u poststrukturalizam.²⁶ Duboki utjecaj maoističke teorije i politike Kulturne revolucije na Althusserov rad demonstrirao je Gregory Elliott; za sada još ostaje neistraženo do koje je mjere francuski poststrukturalizam općenito imao utjecaja na maoističku

²⁴ Mao, 1970.

²⁵ Althusser, 1971.

reteoretizaciju europske političke i kulturne teorije te njegove kompleksne veze s indijskim postkolonijalizmom, koji je bio isto duboko pod utjecajem maoizma.²⁶ Kulturnu revoluciju također se može razabrati u njezinu utjecaju na Maovo vlastito pisanje, koje je pošlo od elegantnog, klasičnog stila, da bi u "Izabranim radovima" poprimilo mnogo radikalniji oblik. Za vrijeme Kulturne revolucije, umjesto da daje političke smjernice on je izdavao niz naglih, imperativnih direktiva, dajući teoretski "input" masama na dnevnoj bazi i uspostavljajući time tijesnu vezu između svojih ideja i dnevne prakse. U isto to vrijeme njegovi su stariji diskurzivni radovi preuređeni u zbirku koja je organizirana po temama, glasovitu "Crvenu knjižicu citata predsjednika Mao Tsetunga". Tako su Maove ideje rasprostanjene i posijane u obliku sažetih opažanja i fragmenata. Prikazivanje njegovih ideja na ujedno pristupačan i aforističan način već je samo po sebi bilo primjer politike masovne linije. Tiskani su milijuni primjeraka "Crvene knjižice". Posvuda je proslavljena slika demonstirana iz Kulturne revolucije koji mašu crvenim plastičnim omotom misli predsjednika Maoa po zraku, pretvarajući ih u materijalizirano oružje u ideološkome ratu i dajući Maovoj misli ikonički status fizičkog pokazatelja političke volje i društvene istine.

Problem s Kulturnom revolucijom bio je u poteškoćama čije smo konture već skicirali između doktrina o puštanju cvijeća da cvate i eliminiranja kontrarevolucionara. S jedne strane, u šesnaest točaka "Rezolucije jedanaestoga plenuma centralnog

²⁶ Culler, 1975.

²⁷ Althusser, 1966.; Elliott, 1987.

komiteta kineske komunističke partije" 1966. tvrdilo se da "se mora strogo lučiti dva različita tipa proturječnosti: onu među narodom i onu između nas i neprijatelja. Proturječnosti među narodom ne smiju se pretvoriti u proturječnosti među nama i neprijateljem... Normalno je da mase imaju različite poglede. Prijepor između različitih pogleda neizbježan je, neophodan i blagotvoran."²⁸ S druge strane, same su točke poticale da se na Kulturnu revoluciju gleda kao na uglavnom negativno nastojanje koje se temelji na pretpostavci da:

"premda je buržoazija zbačena, ona još nastoji rabiti stare ideje, kulturu, običaje i navike eksploatatorskih klasa da bi korumpirala mase, zarobila njihov um i pokušala inscenirati svoj povratak. Proletarijat mora raditi upravo suprotno: on se mora sučeliti sa svakim izazovom buržoazije na ideološkom polju i služiti se novim idejama, kulturom, običajima i navikama proletarijata da bi promijenio mentalno stajalište cijeloga društva."²⁹

Ta će borba, tvrdilo se, trajati "jako, jako dugo"; kulturna revolucija biti će samo prva od revolucija u procesu "trajne revolucije". Ta je perspektiva poticala manifestaciju podjela, s proleterskom kulturom očigledno privremeno fiksiranom u jedan jedini antagonizam između revolucionarnih i kontrarevolucionarnih klasa, koji je zamišljen da izbriše elemente nadgradnje koji priječe transformaciju ekonomske osnovice.³⁰

²⁸ Mao, 1970.

²⁹ Mao, 1970.

³⁰ Amin, 1981.; Kirlik, Healy i Knight, 1977.; Milton, Milton i Schurmann, 1977.; Schram i Bastid, 1973.

Nakon 1956. i raskola između Kine i Rusije, veliki dio Trećega svijeta ideološki se povezao s Kinom. Njezino oživljavanje revolucionarnog duha, njezina riješenost da daje naizgled nezainteresiranu stvarnu podršku oslobodilačkim pokretima i vodećim trikontinentalnim državama pod jakim pritiskom, osobito u Mozambiku, Južnoafričkoj Republici, Jugoistočnoj Africi, Zambiji i Zimbabveu, njezina populistička orijentacija prema seljaštvu i potrebi za agrarnom revolucijom, prema borbi odozdo, i naglasak koji je stavljala na gerilsko ratovanje i oružanu borbu protiv imperijalizma bili su bitna promjena koja je utjecala na sve oslobodilačke pokrete na sva tri kontinenta, osobito u Latinskoj Americi.³¹ Maova seljačka revolucija postavila je osnove za trikontinentalnu preorijentaciju marksizma kod Fanona, Cabrala i Che Guevare. Blagi socijalistički nacionalizam buržoaske elite koji su prakticirali Nasser i Nehru već je bio preživljen.

① Odjava: Slušali ste drugu emisiju iz niza "Antikolonijalizam – narodni oslobodilački pokreti" prema tekstovima Roberta Younga. Prevela: Zdenka Ungar. Čitali: Tanda Bora i T. Ić. Snimio(ka): Mirko Perseu. Uredila: Biljana Romić.

³¹ Mazrui, 1993.